

Nationalistisch cultuurwerk in Vlaanderen

Van Conscience tot Van den Brande

Maarten Moens

Student aan de VUB

De begrippen 'nationalisme' en 'nationale identiteit' zijn voor velen gehuld in een waas van onduidelijkheid. Terwijl sommigen de vraag stellen of nationale identiteiten überhaupt wel bestaan, zien anderen ze als een kunstmatig en opgeklopt gebeuren, nog anderen als een in een verleden verankerd richtsnoer voor de toekomst.

Sociologische studie van identiteit wijst uit dat we nationalisme in de eerste plaats moeten beschouwen als een culturele, identiteitsverschaffende constructie, die onderhevig is aan sociale, politieke en economische ontwikkelingen en omstandigheden. De evoluties die we kunnen onderkennen in de invulling van de Vlaamse identiteit zijn daar een mooie illustratie van. Sinds de staatshervorming van 1980 is de invulling van de Vlaamse identiteit grondig gewijzigd. De romantische taalidentiteit die de Vlaamse beweging zo lang heeft gekenmerkt werd door de eerste Vlaamse regeringsleider Gaston Geens grotendeels vervangen door een bedrijfsculturele identiteit, waarbij waarde wordt afgelezen van economische indicatoren. Luc Van den Brande zette de lijn van Geens deels verder, maar bracht tevens een aantal belangrijke wijzigingen aan in de Vlaamse identiteitsconstructie. In wat volgt wordt dit cultuurwerk onder de loep genomen. De Vlaamse premiers voelden zich blijkbaar groepen creatief en scheppend om te springen met de identiteitsgevoelens van de Vlamingen.

Nationalisme als culturele constructie

Nationalisme is volgens de klassieke literatuur (o.m. Gellner, 1983; Anderson, 1993) te definiëren als een denken gebouwd op twee pijlers. Een nationalist gaat uit van een culturele gemeenschappelikheden tussen de leden van een wel-

bepaalde groep (de natie) (Barth, 1969; Roosens, 1986) én een verwezenlijking van die groep in een territoriale en institutionele entiteit. Men gaat dus uit van een natuurlijke congruentie tussen natie en staat.

De geschiedenis heeft geleerd dat er binnen deze nationalistische logica nog vele, onderling erg verschillende specifieke invullingen mogelijk zijn. De meest bekende invulling van de Vlaamse identiteit is de romantische, op taal gerichte invulling. De eenheid van de Vlaamse natie was voor Vlaamsnationalisten gedurende lange tijd eenduidig gebouwd op de culturele gemeenschappelikheden die voortvloeide uit een gedeelde taal. Toch heeft de geschiedenis ons geleerd dat er binnen deze stroming verscheidene invul-

Emile Zola-prijs

Dit jaar organiseerde *Samenleving en politiek* voor de eerste keer de *Emile Zola-wedstrijd voor het beste politieke essay*. Met de Zola-prijs wil de redactie jongeren tot 25 jaar stimuleren om op een originele en kritische manier hun visie op maatschappelijk relevante thema's neer te pennen.

De Zolaprijs werd uitgereikt op 6 maart 1998 in de Groene Waterman te Antwerpen. *Maarten Moens* en *Pieter De Buisser* werden er bedacht met een gedeelde tweede prijs. *Frederik Riebbels* kreeg de aanmoedigingsprijs. De jury besliste dit jaar geen eerste prijs uit te reiken, omdat ze in geen van de manuscripten - hoe goed onderbouwd of origineel van invalshoek ook - alle elementen van een afgerond essay terugvond. Zij neemt zich dan ook voor bij de volgende editie het opzet van de Zolaprijs beter te verduidelijken. De jury bestond uit: Geert Van Istendael, Liesbet Walckiers, Ruddy Doom, Bart Brinckman, Jan Van den Bulck, Kris Deschouwer, Jan Vermeersch en Marina Bruelemans. Koen Raes, hoofdredacteur van *Samenleving en politiek*, zat de jury voor.

Voor wie de prijsuitreiking miste, publiceren wij in dit nummer de teksten van de drie laureaten.

lingen zijn geweest, van het fascistische Verdinaso tot het rode, zelfs communistische Vlaams nationalisme uit de jaren dertig. Alle gingen ze uit van een grondgebied waar een op basis van taal-culturele criteria te onderscheiden volk thuis hoorde: het Vlaamse volk. Alle nationalismen, van links tot rechts, van liberaal tot communautair, passen in de opvatting die de eenheid van natie en staat de aangewezen vorm van samenleving acht.

Het bestaan van uiteenlopende invullingen van de nationalistische logica doet velen twifelen aan het werkelijkheidsgehalte van een dergelijke retoriek. De concrete invullingen zijn vaak verre van 'objectief' te onderscheiden eigenschappen. De Vlaamse taal als cultureel bindmiddel is daar trouwens een uitstekend voorbeeld van. Linguïstisch gezien is er heel wat in te brengen tegen de stelling als zou de Vlaamse taal dermate eigen zijn aan de bewoners van het noordelijke deel van België. En toch, Vlamingen of beter Vlaamsnationalisten hebben de eigenheid en de specificiteit van het Vlaams nooit in vraag gesteld (Reynebeau, 1995, 120-122). Het zijn vaststellingen als deze die van cruciaal belang zijn voor de studie van het nationalisme. Zij belichten het 'subjectieve', geconstrueerde karakter van de Vlaamse identiteit. Voor sommigen volstaat het geconstrueerde karakter van identiteiten om deze als onecht of triviaal te verwerpen (bv. Reynebeau). Alle cultuur en alle identiteiten zijn echter mensenwerk, de neerslag van scheppend cultuurwerk (Elchardus, 1995). Men kan er dus moeilijk iets tegen inbrengen dat een nationale identiteit geconstrueerd is, men kan wel kijken naar het geleverde cultuurwerk en dat beoordelen.

Mensen maken bij de constructie van nationale identiteiten geen objectieve opsomming van datgene wat hen eigen is. Dat zou trouwens onmogelijk zijn. Zij maken een aantal 'niet-rationele' selecties en voorstellingen die in hun hoofd een consequente ondersteuning vormen van een gemeenschapsideaal. Zij maken een selectieve en bevattelijke voorstelling van hun eigenheid, van hun eigen waarden of eigen gevoelens (Elchardus, 1995:63). Zo moet het Vlaams an sich niet gezien worden als het unieke kenmerk

van de Vlaamse natie dat alle Vlamingen onderscheidt en samenhoudt. Het Vlaams is een homogeniserend symbool dat uitdrukking geeft aan andere waarden en gevoelens die passen in een bepaalde mens- en maatschappijopvatting. De taal wordt daarmee een cultureel construct dat bijvoorbeeld een band met de voorvaderen uitdrukt of een uiting is van het ongenoegen ten aanzien van de exclusieve Franstaligheid in het België van 1830. Begin deze eeuw stond het Vlaams dan weer symbool voor de sociaal-economische ondergeschiktheid van Vlaanderen ten aanzien van het Franstalige, burgerlijke België. Zo kan eenzelfde concept in de loop van de tijd verschillende invullingen krijgen, nu eens specifiek culturele, dan specifiek sociaal-economische of nog specifiek politiek-institutionele zorgen uitdrukken.

De keuze van het 'Vlaams' als symbool kan allicht worden verklaard op basis van twee strategieën die onderliggend zijn aan de meeste constructies van nationale identiteiten. Het Vlaams als symbool liet toe een sociaal-culturele grens te trekken, in een gegeven situatie (Norton, 1988:53-55). Het moest toelaten Vlaanderen te onderscheiden van andere naties, vooral van concurrerende naties. Voor Vlaanderen was dit uiteraard het Franstalige België. Zich identificeren als Vlaming liet toe zich zowel territoriaal als cultureel te differentiëren. Daarnaast was het Vlaams een symbool voor een band met de voorvaderen (Roosens, 1996). Het gaf invulling aan de nood aan duurzaamheid, die zeker in de 19de eeuw noodzakelijk was en dat volgens sommigen nog altijd is om een identiteit geloofwaardig te maken (Norton, 1988:54). Met de constructie van een nationale identiteit wordt doorgaans gezocht naar een band met een 'passend' verleden dat het heden ondersteunt (Hobsbawm, 1994:1-14).

Samengevat: een nationale identiteit staat nooit op zich, maar communiceert steeds een aantal betekenissen (Elchardus, 1990:249). Ze bestaat uit een reeks symbolen die uitdrukking geven aan waarden, gevoelens en maatschappijvisies. De constructie van een nationale identiteit is dus een selectief proces waarbij men selecties maakt met als doel een consequente

identiteit uit te dragen, aangepast aan een gegeven context. "Afhankelijk van de context zullen bepaalde trekken of tradities naar boven komen en eventueel andere verborgen worden, of er zullen zelfs nieuwe worden uitgevonden: het is een strategisch en selectief politiek spel", zegt antropoloog Roosens (1996) daarover.

Het is doorheen die bril dat ik de constructie van de Vlaamse identiteiten door de regeringsleiders Geens en Van den Brande wil bekijken. Vandaag wordt duidelijk geïllustreerd dat de invulling van de Vlaamse identiteit onder invloed van een welbepaalde tijdsgeest, van sociale, politieke en economische evoluties, sterk wordt losgeweekt van de ooit zo belangrijke romantische taalidentiteit.

Aanloop en ommekeer

De executieven-Geens hebben een belangrijke rol gespeeld in het op gang brengen van een doelbewuste poging tot een nieuwe Vlaamse identiteitsconstructie. De oorzaak daarvan ligt uiteraard in de staatshervorming van 1970 en het proces naar meer bevoegdheden voor de deelgebieden dat toen werd ingezet (Todts, 1988: 278). De grondwetsherzieningen van 1980, 1988 en uiteindelijk het Sint-Michielsakkoord van 1993 gaven de Gemeenschappen en Gewesten meer bevoegdheden en financiën en mondden uiteindelijk uit in de rechtstreekse verkiezing van de Raden.

Deze ontwikkeling was een wisselwerking tussen Vlaamse en Waalse beweging. De Vlaamse beweging bewerkstelligde culturele autonomie, een duidelijk product van de taalidentiteit. Dit toont overigens aan hoe een zogenaamde 'subjectieve constructie' zich via instellingen kan verwezenlijken en zeer voelbaar kan zijn in haar gevolgen voor een gehele samenleving. De economische autonomie kwam er naar aanleiding van Waalse misnoegdheid. In de concurrentie voor het aantrekken van investeringen bleek Vlaanderen sinds de jaren vijftig ontegensprekelijk meer dynamiek te vertonen. Wallonië voelde zich economisch in de steek gelaten en hoopte via economische autonomie daaraan iets te kunnen verhelpen (Murphy, 1988:168; Todts, 1988: 277).

Voor Vlaanderen was er reden tot tevreden-

heid. Na jaren van 'strijd en onderdrukking' werden nagenoeg alle Vlaamse eisen ingewilligd. Precies volgens de logica van de Vlaamse Beweging kregen 'taalhomogene territoria' politieke, culturele en economische autonomie (Reynebeau, 1995:228).

Een identiteitscrisis voor de executieven-Geens

Men zou kunnen veronderstellen dat de executieven-Geens de lijn van de staatshervormingen en de taalidentiteit onmiddellijk doortrokken. Deze identiteit had immers zijn vruchten afgeworpen en bijgedragen tot een periode van grote successen inzake de onafhankelijkheid van Vlaanderen. Het doortrekken of verder ontplooiën van de reeds opgebouwde identiteit was blijkbaar niet zo vanzelfsprekend.

Om te beginnen was de communautaire breuklijn met de staatshervormingen grotendeels geïnstitutionaliseerd. De cultuureisen van de Vlaamse beweging waren immers ingewilligd. De etno-linguïstische breuklijn die decennialang het politieke landschap mee had bepaald, verloor hierdoor voor een belangrijk deel haar relevantie. Het taalvertoog werd daardoor (buiten de Brusselse context) een minder goed aangepast identiteitsvertoog. Om een nieuwe natie te definiëren leek het ontoereikend.

Bovendien moest het nieuwe beleidsniveau, dat beschikte over zulke ruime bevoegdheden, een gemeenschapsgevoel uitdragen. De instellingen die geboren waren uit het Vlaamse identiteitsstreven kregen nu, willens nillens, de opdracht het Vlaamse bewustzijn en eigenheid verder inhoud en vorm te geven. In de gegeven setting was dit niet vanzelfsprekend. Ten eerste was (is) het Belgisch referentiekader voor de meeste Vlamingen het meest ontwikkelde. We keken toen nog naar de nationale televisie (en hebben het nog steeds moeilijk met een VRT ter vervanging van de BRT), onze auto's dragen Belgische nummerplaten en onze identiteitskaart en rijbewijs zijn gesierd met een B, om maar enkele voorbeelden te noemen. We zouden met Maddens (1994:3-10) kunnen stellen dat "de Belgische identiteit een natuurlijke voorsprong heeft op de Vlaamse". Daarenboven was (en is) de Vlaamse (taal)identiteit vrij controversieel in

Vlaanderen. Zij blijft voor een aantal Vlamingen de connotatie van rechtsextremisme dragen. Zij herinnert sommigen aan collaboratie en verraad. Daarom profileren een aantal Vlamingen zich als Belg, niet zozeer uit unitaristische overtuigingen, maar om zich via dat symbool achter een 'multicultureel samenlevingsmodel' te scharen (Maddens, 1994:115; Kerremans, 1995:44). Deze 'identiteitsproblemen' schiepen dus een aantal moeilijkheden die zorgden dat het nieuwe Vlaanderen niet onmiddellijk kon rekenen op een duidelijke identiteit.

Nieuwe symbolen voor de nieuwe natie

Na een periode van kritiek op het beleid van Geens wegens 'maar weinig typisch Vlaamse accenten' (Goossens, 1995:246), werd er werk gemaakt van een Vlaams project voor de 'nieuwe natie'. De natie zou een actuele invulling krijgen. Het erfgoed van de taalidentiteit leek vergeeld en oubollig.

Om te beginnen nam Geens symbolisch afstand van het erfgoed van de taalgerichte Vlaamse beweging door zijn voorstelling van Vlaanderen en de Vlaming. Zijn antwoord op de associatie van ethnocentrisme en Vlaamse identiteit luidde als volgt: "Flanders is where the two great linguistic and cultural areas of Europe - the Latin and the Germanic - meet. Flanders has assimilated the spirit of both: the pragmatic, no-nonsense mentality of the North and the creative vitality of the South" (Huysse, 1986:137) of "De Vlaming is geen koele noorderling, noch een onstuimige Latijn. De geschiedenis kneedde hem tot een mengeling van beiden. Dat maakt hem uniek, dat maakt hem anders: de pragmatische romanticus, doener en dromer tegelijkertijd" (pers-brochure VL-ANDERS). Geens stond daarmee een cultureel compromis voor. Volgens Huysse (1986:138) werd daarmee een soort *melting pot*-identiteit betracht. Sprekend met de woorden van Max Weber, kunnen we zeggen dat Geens in het symbolische Vlaanderen dat hem voor de geest stond, de zuiderse ethiek van de overtuiging wilde verzoenen met de noordelijke ethiek van de verantwoordelijkheid. In elk geval werd ondubbelzinnig gekozen voor de tegenpool van de oudere, ethnocentristische nationalistische visie.

Daarmee opteerde men veeleer voor een 'republikeins' dan voor een 'etnisch' vertoog (Fenne, 1994). De natie werd voorgesteld als een dynamisch samenwerkingsverband tussen verschillende maatschappelijke groepen. Het 'etnisch' nationalistisch vertoog daarentegen beschrijft de natie als een statisch gegeven met diepe wortels in het verleden dat niet mag worden geschaad (Maddens, 1994:13).

Gaston Geens, de economist, was zelf een incarnatie van de nieuwe Vlaamse mentaliteit die hij bepleitte. Zijn identiteits- of cultuurwerk wordt door Todts (1988:115) omschreven als een 'ombuiging van cultuur naar economie'. In de nieuwe Vlaamse identiteit werd waarde gebaseerd op economische indicatoren. Bovenop het feit dat de cultuurstrijd grotendeels was gestreden, ging het Vlaanderen sinds de jaren zestig economisch bijzonder voor de wind: 62% van de nationale productie, 70% van de Belgische uitvoer, een toename van de arbeidsproductiviteit met 85% over tien jaar (meer dan het toenmalige lichtende voorbeeld Japan!) en sinds '66 een BNP per inwoner groter dan Wallonië (Todts, 1988:120). Dankzij de aantrekking van spitstechnologische sectoren en de dynamiek van de KMO's raakte Vlaanderen in de jaren tachtig als een van de weinige naties uit de economische crisis. Deze gegevens zijn des te relevanter, omdat de groei gepaard ging met de achteruitgang van de eeuwige symbolische tegenpool Wallonië.

Geens stelde Vlaanderen dan ook voor als een natie met "de grootste productiviteitsgroei ter wereld, (...) een bevoorrechte ligging in het hart van Europa, de aanwezigheid van de Europese gemeenschap en van de NAVO, de hoogste concentratie van viertaligen in de EG en een aanzienlijke koopkracht van de bevolking, wat van Vlaanderen een uitstekende testmarkt maakt" (Todts, 1988:120,277). De territoriale omschrijving van een natie is eigen aan elke nationale identiteit (zie Gellner, 1983; Norton, 1988:57), maar Geens liet er geen twijfel over bestaan dat deze omschrijving het best gebeurde in termen van de economische indicatoren. De Vlaamse cultuur werd een bedrijfscultuur. Ook de communautaire tegenstellingen werden van

dan af voornamelijk beschreven in termen die rechtstreeks verwijzen naar economische prestatie en slagkracht. Vandaar het succes van de metafoor van "de twee snelheden".

De nieuwe Vlaamse natie, die barstte van economisch potentieel, mocht niet vergeten het beste van twee werelden te verzoenen. Hier gingen economische slagkracht en gemeenschapszin met elkaar gepaard, lang voordat Tony Blair ze veelvuldig met elkaar in verband bracht in de propaganda van New Labour. Naar analogie van de 'tweede industriële revolutie', de eerste belangrijke economische verschuivingen die de taalgrens overschreden (Witte, 1990:139), kondigde Geens de Derde Industriële Revolutie Vlaanderen (DIRV) aan, een maatschappelijk project dat de innovatie, creativiteit en durf van de Vlamingen zou mobiliseren. De DIRV werd voorgesteld als de grote uitdaging waarvoor Vlaanderen stond. Op die manier werd de identiteit op de toekomst geprojecteerd.

De DIRV was een totaal maatschappijproject. Zo werd ook het cultuurbeleid geïntegreerd in de nieuwe ideologie van de natie. Het feit dat het gewicht van de taalidentiteit nog maar gering was, hield niet in dat er nu plots geen cultuurbeleid meer zou zijn. Het beleid kreeg gewoon een wending waarbij cultuur het verlengstuk werd van het samenlevingsmodel dat men voor ogen had. "In die context zet de Derde Industriële Revolutie een alomvattende maatschappelijke beweging in. Deze vraagt meer kennis en wetenschap, een hogere sociale beweging, een sterke innovatiedrang en een grotere creativiteit. De DIRV is essentieel een 'maatschappelijke' revolutie die het aantal culturele activiteiten zal doen toenemen en er een nieuwe dimensie zal aan geven", aldus Geens (geciteerd in Reynebeau, 1987:164). Cultuur werd minder exclusief als kunst beschouwd, explicieter in verband gebracht met beschaving: technologische vindingrijkheid, wetenschappelijke creativiteit en welvaartsscheppende economische groei. Deze strategie sluit sterk aan bij het cultureel bewustzijn dat men terugvindt in de moderne bedrijfswereld, waar bedrijfscultuur een hoge waarde krijgt toegemeten in het behalen van economische prestaties. Concrete be-

leidsmaatregelen uit deze periode illustreren dat ook. Zo was er het "Vlaanderen Leeft"-initiatief van cultuurminister Dewael, dat sterk gericht was op de marktwaarde van cultuurproducten (Reynebeau, 1986:139). Ook het beruchte kabeldecreet voortgebracht door de al even omstreden mediaraad zijn producten van hetzelfde maatschappijproject.

Het meest memorabele identiteitsconstruerende project van de executieven-Geens was ongetwijfeld de symbolische naamsverandering van Vlaanderen naar het modernistische Flanders. De Engelstalige naam leek beter te passen bij een identiteit waarin technologie, productiviteit en expansieve handel de zorgen van de Vlaamse cultuurstrijders verdrongen. Dit kwam duidelijk tot zijn recht met Flanders Technology International (FTI), de Vlaamse technologiebeurs te Gent, die werd begeleid door een grootse marketingcampagne met folders en affiches die de boodschap uitdroegen 'Het gaat goed met Vlaanderen, dank u'. De economische en technologische welvarendheid werden in het licht gezet door voorstellingen van de Vlaming als 'hardwerkend, aanpassingsbereid, innovatiegezind' en Vlaanderen als een natie bestaande uit 'succesvolle managers, dynamische KMO's en innoverende bedrijven' (infobrochure FTI 1987).

Een andere uitwerking van de DIRV, die het maatschappijomvattend karakter illustreert, was VL-ANDERS. Deze maatschappelijke continuering van FTI bestond erin de Flanders-geest over te planten op een forum voor maatschappelijke vernieuwing en verandering in Vlaanderen. Onder het motto "Het nieuwe doen" werden de nieuwe Vlaamse waarden geprojecteerd op de 'zachte sectoren'. De Vlaamse 'samenlevingsorganisaties' werden daarbij uitgenodigd deel te nemen aan de veranderingen en vernieuwingen op sociaal-cultureel en technologisch vlak, met de bedoeling ook in deze sector meer zelfredzaamheid, creativiteit, professionalisering, organisatie, management en technologie binnen te brengen (Boey, 1986:5-7).

Geens ging er blijkbaar van uit dat de hele samenleving kon worden bestuurd (gerund lijkt een meer passende term) op basis van economische en bedrijfsculturele waarden. Alle geledin-

gen van de samenleving werden daarom in overeenstemming gebracht met de nieuwe Flanders-ethiek, ongeacht de sector. Geens hanteerde hiermee een erg consistent imago. Wanneer men Vlaanderen in het buitenland wil promoten als spijtstechnologisch is het inderdaad van belang dit te verankeren in de hele samenleving en alle geledingen daarbij te betrekken. Een nationalisme kan immers slechts kracht hebben wanneer het gebaseerd is op een homogeen gevoel (Gamson, 1992).

De cultuurvernieuwing van Van den Brande

De executieven-Geens werden opgevolgd door een Vlaamse regering onder leiding van CVP-politicus Van den Brande. Minister-president Van den Brandes visie op het Vlaams maatschappijproject van Geens was zeker niet negatief. Van den Brande had eveneens een sterk economisch gekleurd ideaal voor Vlaanderen voor ogen. In de jaren tachtig had hij zich als ACW'er al laten opmerken door een wetsvoorstel ter regionalisering van de vijf nationale sectoren, omdat een nationaal economisch beleid volgens hem onmogelijk was geworden (Todts, 1988: 96). De ministerportefeuilles Economie, KMO, Wetenschapsbeleid, Energie en Externe betrekkingen die hij vandaag combineert laten weinig twijfel bestaan over zijn prioriteiten.

Van den Brande had in tegenstelling tot Geens het voordeel te kunnen bijleren van de jarenlange ervaring van zijn voorganger. De (pijnlijke) vaststelling was dat behalve de ontwikkeling van een zeker Vlaams politiek bewustzijn en een halfslachtige collectieve identiteit gericht op Vlaamse zakenmensen en buitenlandse investeerders, er in de 12-jarige ambtstermijn van Gaston Geens eigenlijk geen nationalistische retoriek was ontstaan die een homogeen gevoel van solidariteit tussen de Vlamingen en de nieuwe natie had tot stand gebracht (zie o.m. Huyse, e.a., 1986; Reynebeau, 1995:233). Er was heel wat cultuurwerk geleverd, maar dit was ten dele blijven steken op het niveau van de glanspapieren folders.

Flanders voorbij?

Voor Van den Brande zijn de troeven van de

Vlamingen net als bij Geens territoriaal/geografisch en cultureel. De centrale ligging in Europa, op het kruispunt van grote West-Europese industriegebieden, befaamde Vlaamse zeehavens en luchthavens (Van den Brande, 1995:34; 1993: 36; Verniest, 1995:9-10), zijn de troeven van een dynamisch Vlaanderen dat zich openstelt voor buitenlandse investeerders. Verder zegt onze "KMO-traditie" volgens Van den Brande veel over de Vlaming en de Vlaamse mentaliteit en cultuur. Het is daar dat volgens hem de "expertise en de meerwaarde" van Vlaanderen ligt (Van den Brande, 1995:30; 1993:105). Van den Brande verwijst hierbij naar de "creatieve ondernemingszin", de "dynamiek" en "flexibiliteit" van de Vlaming (Van den Brande, 1993:99), of de "traditie in innovatie" zoals Kris Rogiers (op cit. 1997), adjunct-kabinetschef en inspirator van Vlaanderen-Europa 2002 en Flanders Technology, het zo krachtig weet te stellen. Maar ook de ijver, de trouw en de kennis van talen en techniek van de Vlaamse werknemer zijn hoog gewaardeerde eigenschappen van de Vlaming (Verniest, 10, 18). We zien hier een verderzetting van het cultuurwerk van Geens, zowel wat de nadruk op de Vlaamse entreprise culture als het thema "het beste uit beide werelden" betreft. Ook een aantal onhebbelijke kantjes van de Flanders-identiteit werden meegedragen. Reynebeau (1986:44) merkt op dat het Flanders van Geens een beeld oproept van een Vlaanderen waarin iedereen een secretaresse heeft. Van den Brande deed daar een schepje bovenop, Vlamingen zijn BMW's, verklaarde hij ooit aan de krant *De Morgen* (20 november 1997): Brains, Maritieme troeven en Werkers.

Toch brengt Van den Brande een aantal belangwekkende koerswijzigingen aan in het Vlaams vertoog dat door Geens op de sporen werd gezet. Waar Geens de durf van de Vlamingen reeds in de Vlaamse identiteit opnam, meent Van den Brande dat deze eigenschap (jammer genoeg) nog niet verwezenlijkt is. Vlamingen hebben nog te veel een "schrik om groot te worden". (Rogiers, 1997, op cit.). Zijn verklaring hiervoor is: "De onderdrukking in het verleden heeft ons bepaalde culturele attitudes opgeleverd die in sommige beroepen en som-

mige sectoren of sommige functies in het bedrijfsleven negatief zijn: een te grote graad van introvertie, een te grote schrik om groot te worden en een te groot individualisme. Dit is één van de oorzaken dat er geen grote Vlaamse bedrijven zijn, zoals het Waalse Solvay, UCB, de Generale vroeger. Andere kleine culturen zoals de Zweden, de Nederlanders, de Zwitsers hebben allemaal grote bedrijven; wij niet. Ons grootste bedrijf is Bekaert, dat nog niet groot genoeg is om in de Europese top 500 te zitten, terwijl de Zweden er 23 hebben”.

Het elders de hemel ingeprezen KMO-erfgoed wordt hier flink gerelativeerd. Het heeft ook zijn kleine, bange kantjes. Precies daaraan wil Van den Brande iets veranderen. De Vlaming zou zijn dynamisme en creativiteit moeten kunnen combineren met de nodige dosis durf. Om dit te bewerkstelligen werd de reclamecampagne “Vlaanderen Ondernemend Land” opgezet. Onder de slogan “De toekomst is aan de durvers” is een pleidooi te lezen voor durf en ondernemingsgeest, die minstens even belangrijk worden geacht als genialiteit, want “meer dan vroeger moet de groei van eigen ondernemingen komen”. Dit is het bekende pleidooi voor Vlaamse verankering in de toplagen van het bedrijfsleven, waarmee wordt verdergebouwd op Lieven Gevaerts visie op het Vlaams bedrijfsleven (Van Dam, 1996:53-54). Met dit vertoog brengt Van den Brande ook het *Risikogesellschaft* naar Vlaanderen. Wij moeten een land worden van mensen die risico's durven nemen. Risico, durf en verantwoordelijkheid verdringen geborgenheid en zekerheid als identiteitsschepende termen.

Cultuur als werkinstrument

In *De Standaard* van 11 juli 1997 windt Van den Brande er geen doekjes om met de boutade “Vlaamse identiteit is een werkwoord”. Hiermee bedoelt Van den Brande dat identiteit een dynamisch concept is dat kan bijgestuurd worden en kan bijdragen tot een beoogd maatschappij-ideaal. Voor cultuur en dus voor identiteit is een belangrijke rol weggelegd ter ondersteuning van economische prestaties, meent Van den Brande. “Uit diverse studies blijkt dat cultuurrelevante

factoren in belangrijke mate onze concurrentiekracht in het eengemaakte Europa zullen bepalen. De versterking van deze culturele onderbouw van onze economie is dan ook prioritair” (Van den Brande, 1993:105). Volgens Van den Brande zullen we groeien naar een “cultureel gedreven markteconomie” waar “culturele kenmerken dienen omgezet in comparatieve voordelen op de wereldmarkten” (Rogiers, 1997). Hier hebben we te maken met een volgroeid bedrijfscultureel denken. De Vlaamse identiteit wordt niet alleen aangegrepen om de waarden van de entreprise culture onder de Vlamingen te verspreiden, Vlaanderen wordt beschouwd als een bedrijf dat het economisch goed zal doen indien haar werknemers via een gepaste identiteit de juiste ingesteldheid ontwikkelen. De wereld waarin Vlaanderen op die manier wordt ingepast is niet die van een uniforme economische wereldorde, zoals Fukuyama die liet vermoeden in zijn boek *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens* (1992). Het is de orde zoals Fukuyama ze beschrijft is zijn meer recente boek *Trust* (1995): een geglobaliseerde vriemarkteconomie, waarin de welvaart van staten wordt bepaald door de mate waarin zij via hun cultuur de ingrediënten voor slagkrachtige economieën kunnen leveren. De ambities van Van den Brande voor Vlaanderen liggen in die lijn. “Het belang van de strikt militaire slagkracht heeft (daardoor) relatief aan belang verloren, en heeft plaats gemaakt voor economische prestaties als dominerende internationale machtsfactor. Die economische slagvaardigheid gaat hand in hand met het vermogen tot bemeestering, opvolging en toepassing van de steeds sneller evoluerende wetenschappelijke en technologische vernieuwingsprocessen...” (Van den Brande, 1995:9). De nationale bedrijfsculturen moeten voldoende durf en vertrouwen genereren voor het opzetten van grote, slagkrachtige ondernemingen die meespelen op dit internationale strijdperk. “Meer identiteit voor meer competitiviteit en meer werkgelegenheid”, zoals Rogiers (1997, op cit.) het onomwonden stelt. Vandaar dus de grote aandacht bij Vlaamse regeringsleiders voor de creatie van een nationale gemeenschap die een coherent waardenpatroon bezit en

dit ten gelde kan maken op het internationaal economisch forum.

Het cultiveren van positieve Vlaamse eigenschappen, het bijschaven van hetgeen wordt gezien als mindere eigenschappen en het uitdragen van deze trekken op een internationaal forum krijgt dan ook veel aandacht. Om dit te bewerkstelligen legt Van den Brande de nadruk op de ontwikkeling van communicatiedragers zoals "toerisme, exportproducten, evenementen, sport, kunst en cultuur, wetenschap, diplomatie, TV en film" en uiteraard de "ambassadeurs" (Rogiers, 1997). De aanzet die Geens gaf met FTI en vooral VL-ANDERS om cultuur aan te wenden bij de ontwikkeling van een economisch geïnspireerd maatschappijproject wordt aldus door Van den Brande verder uitgewerkt.

Een enorm belangrijk probleem is echter dat om culturele attitudes uit te dragen en te promoten in het buitenland deze ook effectief door die gemeenschap moeten worden gedragen. Van den Brande is zich bewust van dit probleem. De poging van Geens om een meer republikeinse Vlaamse identiteit te creëren met Flanders en zo een natie of een nationale identiteit op te bouwen, was veel te beperkt gebleken. Behalve in de toplagen van het economisch bestel was er weinig affiniteit ontstaan tussen de Vlaming en het nieuwe Vlaamse beleidsniveau (zie o.m. Reynebeau, 1986:44; Huyse, 1986:133; Maddens, 1994:97). Van den Brande was zich klaarblijkelijk bewust van dit erfgoed. Hij stelde dat enerzijds de Vlaamse politiek meer in overeenstemming moest worden gebracht met de Vlaamse eigenheid en dat anderzijds de eigenheid zelf ook nog geen feit was (Van den Brande, e.a., 1993:15). De "zingevende gemeenschappelijkheid" (Roosens, 1986:29) die essentieel is voor elke nationale identiteit en voor het uitdragen ervan, is volgens Van den Brande in Vlaanderen nog onvoldoende aanwezig. Dat stelt volgens hem problemen, zeker in een globaliserende wereld. Het is enkel "door onze eigenheid dat we kunnen vermijden dat we door de aanzwellende golf van internationalisering worden overspoeld" (Van den Brande, e.a., 1993:14). Van den Brande sluit zich daarmee perfect aan bij de hypothese van Daniel Bell (1975). Die

stelt dat het precies moderne samenlevingsproblemen zijn die ervoor zorgen dat mensen zich nationalistisch gaan organiseren. In tijden van schaalvergroting, globalisering en onzekerheid biedt de natie meer mogelijkheden voor gevoelens van continuïteit en stabiliteit dan andere sociale eenheden zoals sociale klasse of religie.

In die diagnose ligt de sleutel voor het begrijpen van het tweede grote verschil tussen de identiteitspolitiek van Geens en die van Van den Brande. Deze laatste stelt zich enigszins kritisch op tegen het kosmopolitische karakter van de identiteit die Geens voorstond. Van den Brande zoekt naar een nieuw evenwicht tussen openheid en eigenheid. "Vlaanderen verdedigt wel zijn eigenheid, maar niet overtuigend" (Van den Brande, 1993:82). Openheid en kosmopolitisme moeten volgens Van den Brande gepaard gaan met een gezonde dosis ethnocentrisme. Die idee speelt ook een rol in het 'Europa van de Regio's', waarvan Van den Brande voorzitter is. Dit project beklemtoont de noodzaak aan eenheid tussen een sterk nationaal bewustzijn en de internationale handelingsbekwaamheid voor een kleine natie (Van den Brande, 1996:0). De globale economie bestaat volgens die visie uit een veelvoud van nationale bedrijfsculturen die het enthousiasme van volkeren weten op te roepen.

De overtuiging dat er een relatie bestaat tussen een nationaal gevoel van eigenheid en de kans een slagvaardige nationale bedrijfscultuur te ontwikkelen, heeft Van den Brande doen terugrijpen naar de Vlaamse traditie. Tradities kunnen stimulerend zijn, omdat zij de mensen de verzekering geven dat hun hedendaags handelen en streven door een lange geschiedenis wordt gesteund en verantwoord (zie Roosens, 1986). Door een selectieve band met het verleden wordt de nodige solidariteit, legitimiteit en collectieve identiteit verschaft (Hobsbawm, 1994:5-9). Rogiers vat dit zakelijk samen: "Tradities zijn een 'unique selling proposition'; ze doen niet alleen de bekendheid toenemen, maar ook de 'deals', de contacten en de vraag naar" (Rogiers, 1997).

In het cultuurwerk dat door Van den Brande wordt ontplooid, moet de Vlaamse traditie vooral blijken uit het kunstpatrimonium en het kunst-

zinnig bezig zijn van de Vlamingen. Eigenlijk hebben we hier te maken met een terugkeer naar een welbepaald soort burgerlijkheid: economische performantie enerzijds, kunstzinnige vrijetijdsbesteding anderzijds. Dit moeten de benen worden waarmee de nieuwe Vlaamse identiteit de globaliserende, wijde wereld in stapt. Een uitgangspunt worden de Vlaamse kunststeden. Deze steden waren trouwens ooit centra van bloeiende handel, kunsten, innovatie en creativiteit. De steden zijn dus een symbool voor de Vlaamse "traditie innovatie" (Rogiers, 1997, op cit.). Om het beste van beide werelden niet uit het oog te verliezen, wordt de Bourgondische kant van de Vlaming belicht. De Vlaamse keuken wordt aangeprezen als wereldwijd vermaard, omwille van haar rijkdom en creativiteit.

Aan zijn identiteit herken je een volk?

Werpt het cultuurwerk van Geens en Van den Brande vruchten af? Geens is er duidelijk niet in geslaagd het beoogde gemeenschapsgevoel los te weken. Misschien is het nog te vroeg om het werk van Van den Brande te beoordelen. Een paar tekortkomingen tekenen zich nochtans al duidelijk af. De Vlaamse identiteit die vorm krijgt is verschrikkelijk burgerlijk en blijkbaar voelen de Vlamingen dat. De studie van Bart Maddens uit 1994 over het identiteitsbesef bij Vlamingen bevat alvast een belangwekkende conclusie ter zake. Het zijn vooral hooggeschoolden die zich profileren als autonomisten (27.1% van de universitaire) en naar beroep zijn er parallelle differentiaties waar te nemen: kaderleden identificeren zich sterker met Vlaanderen dan lagere beroepscategorieën. Het zijn ook precies deze groepen die passen in de nieuwe identiteit.

Door de waarde van de Vlaamse identiteit zozeer afhankelijk te maken van economische prestatie heeft men ook een schraal gevoel van identiteit gebouwd. Indien Vlaanderen het economisch slecht zou doen, worden Vlamingen die hun identiteit ontleen aan het cultuurwerk van Geens en Van den Brande getroffen in hun identiteitsgevoelens. Bedrijfscultuur is een te enge basis voor een nationale identiteit. Zelfs een klein volk verdient iets dat breder, dieper en omvattender is.

Bibliografie

- Benedict Anderson, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso, London, 1993.
- Frederik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organisation of Culture difference*. Allen and Unwin, London, 1969.
- Daniel Bell, *De komst van de post-industriële samenleving: een sociale toekomstverkenning*. Kluwer, Deventer, 1974.
- Jo Boey 'VL-ANDERS: het nieuwe doen van een oude zuil', in *De Nieuwe Maand*, 29, nr. 5, 1986. Kritak, Leuven, pp. 5-7.
- Mark Elchardus, *Sociologie*. Centrum voor Sociologie Vrije Universiteit Brussel, Brussel, 1990.
- Mark Elchardus, *Algemene cultuursociologie. Moderniteit, Waarden en Cultuur*. Vrije Universiteit Brussel, Brussel, 1995.
- M. Fennema, J. Tillie, *The extreme Right as perverse Cargo Cult. Ethnic nationalism, Social Efficacy and the Extreme right in the Netherlands. Paper prepared for the workshop 'electoral research'*. Politicologenetmaal, Soesterberg, 26, 27 mei 1994.
- Francis Fukuyama *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*. Contact, Amsterdam, 1992.
- Francis Fukuyama *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. The Free Press, New York, 1995.
- W.A. Gamson, 'The Social Psychology of Collective Action', in Aldon D. Morris - Carol Mc Clurg Müller, *Frontiers Social Movement Theory*, 1992, pp. 53-76.
- Ernest Gellner, *Nations and nationalism*. Blackwell, Oxford, 1983.
- Martine Goossens, *Ontstaan en groei van het Vlaams parlement 1970-1995*. Vlaams parlement, Brussel; Uitgeverij Pelckmans, Kapellen, 1995.
- Eric J. Hobsbawm, 'Introduction: Inventing traditions', in Eric Hobsbawm, Terence Ranger (ed.), *The invention of tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994, pp. 1-14.
- Luc Huyse, Mark Schaevers, 'Flanders' identity', in *Een bewogen portret. Cultuur en politiek in Vlaanderen*. Kritak, Leuven, 1986, pp. 129-145.
- Bart Kerremans, Yvan Vanden Berghe, *Bestaat er een Vlaamse identiteit? De Vlaamse identiteitsbeleving van jonge Vlaamse politici*. Departement Politieke en Sociale Wetenschappen, Eigen Project Onderzoeksraad, Universitaire Instellingen Antwerpen, 1995.
- Bart Maddens, Roeland Beerten, Jaak Billiet, *O Dierbaar België? Het nationaalbewustzijn van Vlamingen en Walen*. Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek, Sociologisch Onderzoeksinstituut KULeuven, 1994.
- Alexander B. Murphy, *The regional dynamics of language differentiation in Belgium. A study in cultural-political geography*. University of Chicago, Chicago, 1988.
- Anne Norton, *Reflexions on Political identity*. The John Hopkins University Press, Baltimore, - London, 1988.
- Marc Reynebeau, In Vlaanderen... eh...', in *De Nieuwe Maand*, 29, nr. 6, 1986. Kritak, Leuven, pp. 44-45.
- Marc Reynebeau, *Vlamingen vooruit en voortgedaan. Visies op de toekomst van Vlaanderen*. Lannoo, Tielt / Roeselare, 1987.

Marc Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*. Van Halewyck, Leuven, 1995.

Kris Rogiers, *Internationale communicatiestrategie voor/van Vlaanderen*. Intern document kabinet Van den Brande, 1997.

Kris Rogiers, *cit.*, interview afgenomen door auteur, 1997.

Eugeen Roosens, *Micronationalisme*. Acco, Leuven, 1986.

Eugeen Roosens, *De verlokkende wazigheid van het multiculturele*. Hoorcolleges aan de Vrije Universiteit Brussel in het kader van de binnenlandse Franqui-leerstoel. 1996.

Herman Todts, *Staat in ontbinding? België: de jaren '80*. Davidsfonds, Leuven, 1988.

Denise Van Dam, 'Culturele en politieke beeldvorming bij de Vlaamse en

Waalse leidinggevende klasse. Een vergelijkend onderzoek', in *Tijdschrift voor sociologie*, 17, nr. 1, 1996. Acco, Leuven, pp. 51-82.

Luc Van den Brande, *Beleidsbrief 1995. "Vlaanderen internationaal"*. Vlaams minister van Buitenlands beleid, Europese aangelegenheden, Wetenschap en Technologie, 1995.

Luc Van den Brande, *Voor een Europa van de Culturen. Voorstellen voor het herschrijven van de Europese Verdragteksten. Objectief 2002*. Stichting 'Europa van de Culturen 2002', Brussel, 1996.

Jos Vermiest (red.), *La Flandre. Région phare de l'Europe*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel, 1995.

Els Witte, Jan Craeybeckx, Alain Meynen, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. VUBPress, Brussel, 1990.